

Титаренко М. В.,

старший викладач кафедри германської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

НОМІНАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ЯК ПРЕЦЕДЕНТНІ ЗНАКИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Анотація. У статті розглядається поняття прецедентності, проаналізовано співвіднесеність теорії інтертекстуальності з теорією прецедентності, подана класифікація прецедентних феноменів, а також розглянуто два підходи (когнітивний та лінгвокультурний) для дослідження даного явища. На матеріалі сучасної німецької мови здійснено аналіз номінацій соціального статусу, які мають ознаки прецедентності. На базі досліджуваного матеріалу та спираючись на класифікацію В. В. Красних запропоновано поділ прецедентних феноменів за рівнем поширеності.

Ключові слова: лінгвокультура, прецедентний феномен, мовний знак, соціальний статус.

Постановка проблеми. Важливими складниками концептуальної системи, значення та зміст яких відомий представникам етнокультурної чи соціокультурної спільнот є прецедентні феномени, які використовуються у когнітивному та комунікативному плані. Таке визначення базується на дослідженнях російських дослідників Ю. Караулова, Д. Гудкова, І. Захаренко, В. Красних та ін.

Особливість прецедентних текстів полягає у тому, що вони відображають універсальні узагальнені цінності, тобто вони виступають певними культурними маркерами, одиницями «культурної пам'яті» народу, оскільки будь-який прецедентний текст здатен викликати у свідомості ряд асоціацій, які не перебувають на поверхневому рівні розуміння даного висловлювання, а закладені на більш глибинному рівні. Для адекватного розуміння слід звернутися до попередніх текстів. Ці асоціації, створюючи типові кластери, виступають фільтрами категоризації при порядкуванні нового досвіду творення образів світу [6, с. 10].

Метою статті є розгляд прецедентних знаків, які позначають соціальний статус людини, як відкритої системи у сучасному німецькому лінгвокультурному просторі. Для досягнення поставленої мети вирішуємо такі завдання: розглянути явище прецедентності у сучасних мовознавчих розвідках, дослідити номінації прецедентних феноменів на позначення соціального статусу особистості на матеріалі сучасної німецької мови, запропонувати критерій поділу номінацій, які містять ознаки прецедентності за рівнем поширеності.

Аналіз досліджень і публікацій. У західних традиціях явище прецедентності розглядається у контексті вчень про інтертекстуальність. Терміном «інтертекстуальність» позначаються міжтекстові зв'язки. Теорія інтертекстуальності сформувався на базі наукових поглядів Ю. Тиньянова, теорії анаграм Ф. де Соссюра, теорії поезики російських формалістів, а також розроблених Ю. Лотманом понять семіосфери, семіотичного простору, культурної пам'яті. Проте головним джерелом даної теорії є вчення М. Бахтіна про «чуже слово», яке зберігається у пам'яті особистості, яка до нього підсвідомо звертається у процесі мовленнєвої діяльності. Будь-який текст, на думку дослід-

ника, «обплутаний і пронизаний загальними думками, точками зору, чужими цінностями, акцентами» [1, с. 89–90].

Термін «інтертекстуальність» завдячує своїй появі Ю. Крістевій, яка, спираючись на діалогічну модель мови М. Бахтіна, пропонує цей термін, суть якого у тому, що «будь-який текст будується як мозаїка цитат, будь-який текст – це продукт вбирання та трансформації якогось іншого тексту» [11, с. 99]. У даній концепції інтертекст – це простір сходження різноманітних цитат, які доповнюють або нівелюють одна одну. Розвиток даної концепції знаходить своє продовження у працях Р. Барта, Ю. Крістєвої, У. Еко, Ю. Лотмана, Chandler.

Спільне у цих двох теоріях В. Красних вбачає у розумінні тексту не як структури, а як «постійного процесу означування», при цьому інтерпретація залежить від об'єму знань і уяви інтерпретуючого. Різниця між теорією інтертекстуальності та теорією прецедентності полягає в об'єкті дослідження: перша досліджує художні тексти, тоді як друга – тексти, які створюються у процесі природної комунікації [10, с. 228]. Крім того, інтертекстуальність є позачасовою категорією, яка характеризується естетичною та культурною значущістю, у той час прецедентність має цінність лише у певний проміжок часу [12]. Тобто, інтертекстуальність досліджує міжтекстові відношення, а прецедентність когнітивні механізми між текстом та свідомістю.

У радянських дослідженнях прецедентність вперше була описана Ю. М. Карауловим, який ввів поняття «прецедентного тексту». Головними ознаками прецедентного тексту у концепції Ю. М. Караулова є:

- 1) значущість у пізнавальному та емоційному відношенні;
- 2) хрестоматійність (загальновідомість);
- 3) неодноразова повторюваність;
- 4) здатність відтворюватись в інших формах мистецтва;
- 5) хронотопічна маркованість;
- 6) семіотичний спосіб існування.

Слідом за поняттям «прецедентний текст» виникає поняття прецедентного висловлювання (Костомаров, Бурвікова 1994), прецедентного імені (Гудков 1998), прецедентного феномену та прецедентної ситуації (Красних та ін.), концепту прецедентного тексту (Слишкін 2001), текстової ремінісценції (Супрун 1995), логоепістемі (Костомаров 2001).

В основу класифікацій прецедентних феноменів закладені такі критерії: поширеність (соціумно-прецедентні, національно-прецедентні та універсально-прецедентні) [10, с. 50-51], вербальність/невербальність, співвіднесеність з вихідним текстом (прецедентний текст, прецедентне висловлювання, прецедентне ім'я та прецедентна ситуація) [10, с. 47-48] та характер джерела.

До основних критеріїв прецедентного тексту Д. Б. Гудков відносить: 1) наявність знайомого більшості членів лінгвокультурного суспільства мінімізованого уявлення тексту, яке задає

саме інваріант сприйняття; 2) постійне звернення до даного типу текстів розраховане на максимально велику аудиторію; 3) відсутність необхідності в експлікації та поясненні даних текстів лінгвокультурній спільноті; 4) існування у колективній свідомості жорсткого зв'язку між символом та національно-детермінованим мінімальним уявленням; 5) аксіологічна маркованість [2]. До критеріїв прецедентності слід віднести також постійну відтворюваність, еталонність та здатність репрезентувати культурний артефакт. На думку І. В. Захаренко, успіх функціонування прецедентних феноменів залежить саме від їх здатності виступати певним «еталоном» [4]. Мовець не створює щось нове, а звертається до колективної свідомості, обираючи найбільш слухний вираз або кліше.

Існує два підходи до вивчення прецедентних текстів: лінгвокультурологічний та когнітивний. Основними особливостями лінгвокультурного підходу є 1) сприйняття тексту як репрезентатора артефакту людської культури; 2) більш широке розуміння тексту (співвідносно з теорією семіотики культури Ю. М. Лотмана). Так, Г. Г. Слишкін максимально розширює поняття прецедентного тексту, включаючи у нього внутрішньо-текстові алюзії, фразеологізми та приказки. Через це розуміння власне поняття прецедентний текст стає розмитим.

Крім того, на противагу критеріям Ю. М. Караулова, прецедентними щодо широти, часу вживання та існування дослідник виділяє тексти, які є для певного вузького кола людей, а також ті, які є прецедентними у певний короткий проміжок часу, наприклад, рекламний слоган. Сьогодні у німецькій культурі використовуються прецедентні ім'я родини Geissen, яка має власне реаліті-шоу „Die Geissens – Eine schrecklich glamouröse Familie“ на каналі RTL II для позначення багатих, але позбавлених смаку осіб: *Es ist kein schöner Anblick, wenn die Geissens durch Las Vegas ziehen. Roooobärt mietet geschmacklose Sportwagen. Carmen hat eine Stimme wie ein defektes Küchengerät. Zusammen tun sie belanglose Dinge, die wahnsinnig viel Geld kosten.* [16]. Автор, використовуючи прикметник *geschmacklos*, а також *belanglos*, вказує на марнотратність та відсутність смаку та стилю у цієї родини, підкреслюючи цим своє негативне ставлення.

Також до прецедентних феноменів, актуальних лише сьогодні, можна віднести деякі назви популярних сучасних книг, фільмів, ТВ-шоу тощо. Так, для моделювання стереотипної ситуації *Reiche Menschen mögen Bildung lieber als Unterhaltung* використовується популярна книга Е. Л. Джеймс „50 Shades of Grey“: *Reiche Menschen mögen Bildung lieber als Unterhaltung und normale lassen sich berieseln (gern auch von Reality-Soaps über Reiche). Reiche Menschen bilden sich stattdessen weiter. Sie lesen Sachbücher statt „50 Shades of Grey“. Sie machen Abendkurse statt des Abendprogramms* [16].

Іншим напрямком дослідження прецедентних феноменів є когнітивний. Згідно з концепцією даного підходу, прецедентні тексти не використовуються у повному обсязі, адже за кожним текстом приховуються інваріант сприйняття, який має відмінні характеристики в індивідуальному та загальнокультурному планах. Відповідно мова йде про «символ прецедентного тексту», який є лише засобом актуалізації знань [8, с. 8]. Надалі дослідження базувалось на основі теорії прототипів та поняття «концепт». У роботах Д. Б. Гудкова та В. В. Красних проводилось дослідження використання прецедентів у мові та засоби зберігання концептів прецедентів у мовній свідомості. Завдячуючи авторитету вчених, тема прецедентних феноменів набула популярності, породивши велику кількість досліджень функ-

ціонування прецедентних феноменів у різних типах дискурсу. Саме багаторазове вживання феномену у різних типах дискурсу разом з його емоційним та асоціативним значенням і робить його прецедентним [5, с. 217].

Зважаючи на те, що будь-яка ситуація, ім'я, текст може набути статусу прецедентного у свідомості мовної особистості та спираючись на запропоновану класифікацію В. В. Красних стосовно поділу феноменів за критерієм поширеності пропонуємо такі рівні поділу:

перший рівень – індивідуальні феномени, які є прецедентними лише для окремих представників спільноти. Мова про прецедентність на рівні родини, друзів тощо;

другий рівень – феномени, які відомі певній соціальній групі. Це може бути професійна чи соціальна група. *Wedigo: „Mein Lieblingsrestaurant in Hamburg ist ‚Die Bank‘.“ Monty: „Very stylish.“ Josy: „I love the ‚Osteria‘.“ Bea: „Das ‚Tarantella‘ an der Oper ist auch ganz wunderbar.“* [17]. Для групи молодих багатіїв прецедентним є назви ресторанів у місті Гамбург, особливість кожного зі згаданих закладів є їх відзнака зіркою Мішлен;

третій рівень – феномени, прецедентні на рівні лінгвокультурної спільноти (національні);

четвертий рівень – так звані хрестоматійні феномени, які відомі на міжкультурному рівні (в умовах сьогоденної глобалізації їх кількість зростає). Сюди можна віднести лексичні одиниці на позначення одягу з використанням імен дизайнерів світового рівня: *Manolo Blahnik, stellte sie fest, sie hatte einen exklusiven Geschmack* [15, с. 24], *Ich bin noch keinem Vertreter in einem Brioni-Anzug begegnet* [15, 67], лексичні одиниці на позначення прикрас, аксесуарів тощо: *Er warf einen Blick auf die Rolex an seinem Handgelenk und stand auf* [15, 104], засобів пересування: *Aston-Martins, Misuratas, Maubachs rollen langsam Wagen für Wagen vor dem Marbella Club vor* [17], творів мистецтва: *Man habe genug von echten Tizians an den Wänden, genug auch von Aktienpaketen in den Tresors* [17]. Особливість цієї групи полягає у різному сприйнятті одного й того самого феномену у залежності від культури. Що є позитивним в одній, має негативне значення в іншій.

Висновки. Слід зазначити, що цей поділ не є статичним, оскільки може відбуватися перехід з одного рівня на інший, у залежності від кількості звертань до нього. Можна припустити, що феномен зароджується на першому рівні та у залежності від своєї поширеності може пересуватися на вищий рівень. Особливо у сучасному світі, завдячуючи різноманітним інтернет платформам, таким як YouTube, Twitter, Instagram та Facebook тощо. Часто може спостерігати як пост чи фото звичайного користувача стає своєрідним мемом і отримує статус прецедентного. Проте, враховуючи велику кількість інформації у сучасному світі, подібні феномени мають короткотривалий час існування, оскільки на зміну одного приходиться інший.

Література:

1. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.
2. Гудков Д. Б. Прецедентное имя в когнитивной базе современного русского (результаты эксперимента) / Д. Б. Гудков // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. статей / ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Филология, 1998. – Вып. 4. – С. 82–94.
3. Гудков Д. Б. Прецедентная ситуация и способы ее актуализации / Д. Б. Гудков // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. статей / ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Диалог-МГУ, 2000. – Вып. 11. – С. 40–46.

4. Захаренко И. В. Прецедентные имена и прецедентные высказывания как символы прецедентных феноменов / И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Гудков, Д. В. Багаева // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. статей / ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Филология, 1997. – Вып.1. – С. 82–104.
  5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1997. – 264 с.
  6. Колесник О. С. Мова та міф у вимірі міждисциплінарних студій : [монографія] / О. С. Колесник. – Чернівці : Десна Поліграф, 2016. – 240 с.
  7. Костомаров В. Г. Как тексты становятся прецедентными / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // «Русский язык за рубежом». – 1994. – №1. – С. 73–76.
  8. Красных В. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / В. В. Красных, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, Д. В. Багаева // Вестник Московского университета. Сер.9. Филология. – 1997. – №3. – С. 62–74. (а)
  9. Красных В. В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований / В. В. Красных // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. статей / ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Филология, 1997. – Вып. 2. – С. 5-12.
  10. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
  11. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Вестник Московского университета. Сер.9. Филология. – 1995. – № 1. – С. 97–124.
  12. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. А. Кузьмина. – М. : КомКнига, 2007. – 272 с.
  13. Слышкин, Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.vspru.ru.
  14. Супрун А. Е. Текстовые реминисценции как языковое явление / А. Е. Супрун // Вопросы языкознания. – 1995. – № 6. – С. 17–29.
- Джерела ілюстративного матеріалу:*
15. Nele Neuhaus. Eine unbeliebte Frau: Ullstein Buchverlage GmbH / Nele Neuhaus. – Berlin, 2009. – 382 S.
  16. Warum reiche Menschen anders denken – und wie genau. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.finanzen.net/nachricht/private-finanzen/So-ticken-Millionaere-Warum-reiche-Menschen-anders-denken-und-wie-genau-4493318>
  17. Wie reiche Menschen wirklich sind. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.welt.de/vermischtes/article131671992/Wie-reiche-Menschen-wirklich-sind.html>
- Титаренко М. В. Номинации социального статуса как прецедентные знаки (на материале современного немецкого языка)**
- Аннотация.** В статье рассматривается понятие прецедентности, проанализированы соотносительность теории интертекстуальности теории прецедентности, представлена классификация прецедентных феноменов, а также рассмотрены два подхода (когнитивный и лингвокультурный) для исследования данного явления. На материале немецкого языка осуществлен анализ номинаций социального статуса, имеющих признаки прецедентности. На базе исследуемого материала и опираясь на классификацию В. В. Красных предложено разделение прецедентных феноменов по уровню распространенности.
- Ключевые слова:** лингвокультура, прецедентный феномен, языковой знак, социальный статус.
- Titarenko M. Nominations of social status as precedent signs (based on modern German)**
- Summary.** The article discusses the concept of precedence, analyzes the correlation of the theory of intertextuality of the theory of precedence, presents a classification of precedent phenomena, and considers two approaches (cognitive and linguistic culture) for studying this phenomenon. The material of the German language analyzed the nominations of social status, which have signs of precedence. On the basis of the material under investigation and relying on the classification of V.V. Krasnyih proposed the separation of precedent phenomena in terms of prevalence.
- Key words:** linguoculture, precedent phenomenon, linguistic sign, social status.